

BECERİYE DAYALI GRUPLA PSİKOLOJİK DANIŞMA EĞİTİMİ'NİN GRUPLA PSİKOLOJİK DANIŞMA BECERİLERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ¹

THE EXAMINATION OF THE SKILLED GROUP COUNSELOR TRAINING MODEL'S
EFFECT ON GROUP COUNSELING SKILLS

Burcu PAMUKÇU²
Dilek Yelda KAĞNICI³

Öz

Bu araştırmanın amacı, Beceriye Dayalı Grupla Psikolojik Danışma Eğitimi'nin (BDGPDE) grup lideri adaylarının grupla psikolojik danışma becerilerini kullanma sıklıklarına ve bu becerileri kullanmadaki etkililik düzeylerine etkisini ortaya koymak; BDGPDE alan grup lideri adaylarının söz konusu eğitime ilişkin görüşlerini incelemektir. Araştırmada yer alan 41 grup lideri adayından, deney grubunda yer alanlar BDGPDE, karşılaştırma grubunda yer alanlar Yaşantıya Dayalı Grupla Psikolojik Danışma Eğitimi (YDGPDE) alırken, kontrol grubunda yer alanlar ise herhangi bir eğitim almamıştır. Araştırmanın nicel verileri Grupla Psikolojik Danışma Becerileri Ölçeği ve Etkililik Değerlendirme Ölçeği; nitel verileri ise Odak Grup Görüşme Formu kullanılarak elde edilmiştir. Nicel verilerin analizinde karışık ölçümler için varyans analizi, nitel verilerin analizinde ise içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmanın nicel bulguları, BDGPDE'nin grup lideri adaylarının beden dili becerisini kullanmadaki etkililik düzeylerini YDGPDE ve kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde arttırdığını; göz teması becerisini kullanmadaki etkililik düzeylerini ise kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde arttırdığını ortaya koymuştur. Ancak, BDGPDE'nin grup lideri adaylarının açık uçlu soru sorma, kapalı uçlu soru sorma, içerik yansıtma, özetleme ve duygu yansıtma becerilerini kullanma sıklıklarının ve bu becerileri kullanmadaki etkililik düzeylerini anlamlı düzeyde arttırmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın nitel bulguları ise Katkı, Öğretim Yöntemleri ve Öneriler olmak üzere üç kategori altında yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Grupla psikolojik danışma, grup liderliği eğitimi, grupla psikolojik danışma becerileri, Beceriye Dayalı Grupla Psikolojik Danışma Eğitimi.

Abstract

The purpose of this study was to examine the effects of The Skilled Group Counselor Training Model (SGCTM) on frequency and effectiveness of group counseling skills of group counselor trainees and also examine the opinions of group counselor trainees about The SGCTM. 41 group counselor trainees participated in this study. Group counselor trainees in the experimental group received SGCTM, group counselor trainees in the comparison group received the Experiential Group Counselor Training Model (EGCTM) and group counselor trainees in the control group did not receive any training. The quantitative data of the study were collected via The Skilled Group Counseling Scale and Helpfulness Rating Scale and the qualitative data of the study were collected via Focus Group Interview Form. The quantitative data were analyzed by using a mixed measure of ANOVA, and the qualitative data were analyzed by using content analysis. The quantitative results of the study indicated that SGCTM increased significantly the effectiveness of body language skill as compared to EGCTM and control group; and SGCTM increased significantly the effectiveness of eye contact skill as compared to control group. However, the effect of SGCTM on frequency and effectiveness of open-ended questions, close-ended questions, reflection of content, summarizing and reflection of feeling was not significant. The qualitative results of the study were grouped under three categories as Contribution, Instructional Methods and Recommendations.

Keywords: Group counseling, group leadership training, group counseling skills, The Skilled Group Counselor Training Model.

¹ Bu araştırma Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç. Dr. D. Yelda KAĞNICI danışmanlığında yürütülen doktora tezinin bir bölümünün özetidir ve EÜ Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir.

² Dr., Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, burcu.pamukcu@ege.edu.tr

³ Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, yelda.kagnici@ege.edu.tr

1. GİRİŞ

Grup ortak bir amaca ulaşmak için bir araya gelmiş iki ya da daha fazla kişiden oluşan topluluk olarak tanımlanmaktadır (Johnson ve Johnson, 2006). Grupla çalışma ise belli bilgi ve beceriler yoluyla bireylerin ortak amaçlarına ulaşmalarını kolaylaştırmayı hedefleyen profesyonel bir uygulama alanıdır (Association for Specialist in Group Work, ASGW, 2000). Bireyler üyesi oldukları gruplarda yer alan insanlarla sürekli ilişki ve iletişim içinde olduklarından, yaşadıkları problemlerin çoğunun temelini de kişilerarası ilişkilere dayandığına ve bu nedenle bireylerin sorunlarını en etkili şekilde yine bir grup içinde çözebileceklerine inanılmaktadır (Corey ve Corey, 1997). Temelini bu inançtan alan psikolojik danışma grupları, danışanların bir psikolojik danışman liderliğinde birbirlerine yardım etmek amacıyla bir araya geldikleri; güven, olumlu kabul, saygı, saygınlık ve iletişim gibi faktörlerin yer aldığı gruplardır (Trotzer, 2006).

Grupla psikolojik danışma sürecinin etkili olmasında önemli rol oynayan çeşitli faktörler olmakla birlikte, bunların başında grup lideri gelmektedir. Grup lideri, grubun dinamiğinden grup üyelerinin elde edecekleri kazanımlara kadar birçok konuda önemli bir role sahiptir (Riva, Wachtel ve Lasky, 2004). Grup liderinin gerek kişisel gerekse profesyonel özelliklerinin grup sürecini ve dolayısıyla grubun başarılı ya da etkisiz olmasını doğrudan etkilediği düşünülmektedir (Corey ve Corey, 1997). Bu nedenle grup liderliği eğitimi psikolojik danışman eğitiminde oldukça önemlidir. Eğitimin standartlarının neler olması gerektiği ise Psikolojik Danışma ve İlgili Eğitim Programları Akreditasyon Kurulu (The Council for Accreditation of Counseling and Related Educational Programs, CACREP, 2009) ve ASGW (2000) gibi kurumlar tarafından belirlenmiştir. CACREP (2009) gruplarla çalışacak psikolojik danışmanların grubun amaçları, grup süreci, grup üyelerinin rolleri ve davranışları, terapötik faktörler, grubun gelişim aşamaları gibi grup dinamiğine ilişkin konular ile grupla psikolojik danışma kuramları, müdahale teknikleri ve grupla psikolojik danışma becerileri, grup liderinin özellikleri ve liderlik tarzları gibi çeşitli konuları kapsayan teorik ve yaşantısal bir eğitim sürecinden geçmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra, her grup lideri adayının en az 10 oturum süren grup yaşantısında grup üyesi olarak yer alması gerektiği belirtilmiştir.

Gruplarla çalışacak olan psikolojik danışmanların eğitim standartları ASGW (2000) tarafından her grup türüne göre ayrı ayrı belirlenmiştir. Ancak çalışılacak grup türünden bağımsız olarak, her grup liderinin öncelikle temel düzey yeterliklerine sahip olması gerekmektedir. Temel eğitim standartları kapsamında her grup lideri adayının, grup türleri, grup süreci ve dinamikleri, grup liderliği ve grup lideri eğitimin standartları gibi konuları kapsayan en az bir ders alması beklenmektedir (Corey ve Corey, 1997). ASGW standartları grupla çalışma yeterliklerini kazanabilmenin en iyi yolunun bir grubu gözlemlemek ve süpervizyon altında bir grubu yönetmek olduğunu vurgulamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, temel eğitim aşamasında grup lideri adaylarının grup üyesi ve/veya grup lideri olarak en az 10 saat süren bir grup yaşantısı geçirmeleri gerektiği ifade edilmektedir.

Grup lideri adaylarına grupla çalışma yeterliklerinin kazandırılması amacıyla birçok eğitim modeli geliştirilmiştir (Harvill, Masson ve Jacobs, 1983; Ivey, Pedersen ve Ivey, 2001; Pearson, 1985; Romano, 1998; Romano ve Sullivan, 2000; Smaby, Maddux, Torres-Rivera ve Zimmick, 1999; Tollerud, Holling ve Dustin, 1992; Toth ve Stockton, 1996). Bu modeller grup liderliği eğitiminin dört bileşenini içermesi bakımından birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bu dört bileşen akademik bilgilerin didaktik yollarla sunulmasını, bir grubun dışarıdan gözlemlenmesini, grup üyesi olarak bir grup yaşantısı geçirmeyi ve bir gruba liderlik ederek süpervizyon almayı kapsamaktadır (Dies, 1980; akt. Riva ve Korinek, 2004).

Grup lideri adaylarının etkili grupla psikolojik danışma yardımı sunabilmeleri için gruba özgü psikolojik danışma becerilerini etkili bir şekilde uygulayabilmeleri gerekmektedir (Corey ve Corey, 1997). Bu nedenle, grupla psikolojik danışma becerilerinin grupla psikolojik danışma sürecindeki önemine vurgu yapan bazı eğitim modelleri geliştirildiği görülmektedir (Harvill ve diğ., 1983; Smaby ve diğ., 1999; Toth ve Stockton, 1996). Beceri öğretimine vurgu yapan eğitim modellerinden biri de Beceriye Dayalı Grupla Psikolojik Danışma Eğitimi'dir (The Skilled Group Counselor Training Model) (Smaby ve diğ., 1999). BDGPDE Carkhuff'un İnsan İlişkileri Eğitim Modeli (Human Relations Development) ve Ivey'nin Mikro Beceri Eğitimi'ne (Microtraining) dayanan kapsamlı ve sistematik bir grupla psikolojik danışma eğitim modelidir. Diğer modellerden farklı olarak, bu model grupla psikolojik danışma sürecinin keşif, içgörü ve eylem aşamalarını ve bu aşamalarda kullanılması önerilen temel ve ileri düzey on sekiz beceriyi kapsamaktadır. Keşif aşamasında göz teması, beden dili, sözel takip, soru sorma, içerik yansıtma ve özetleme becerisi yer almaktadır. İçgörü aşamasında duygu yansıtma, kendini açma, somut ve belirli ifadeler talep etme, anlık olma, bireyin genel problem durumunu, davranışlarını ve duygularını tanımlama ve yüzleştirme becerileri grup lideri adaylarına öğretilmektedir. Eylem aşaması ise karara varma, seçim yapma, sonuçlar, eylem konusunda uzlaşma, belirlenen eylemleri yapmak için son tarih belirleme ve sonucu belirlemek için amaçları ve eylemleri gözden geçirme becerilerini kapsamaktadır. BDGPDE aynı zamanda Bandura'nın (1982) öz-yeterlik kuramını temel almakta ve öz-yeterliğin gelişmesinde etkili olan başarılı deneyimler, dolaylı deneyimler, sözel ikna ve fizyolojik/duyuşsal durumlar olmak üzere dört öz-yeterlik kaynağını içermektedir.

BDGPDE'nin etkililiğine ilişkin yapılan araştırmaların bulguları bu eğitim modelinin grup lideri adaylarının grupla psikolojik danışma becerilerini kazanmasını, psikolojik danışma öz-yeterlik düzeylerini arttırmasını ve psikolojik danışma becerilerini kullanma becerilerine ilişkin doğru öznel değerlendirmeler yapmasını sağladığını ortaya koymuştur (Smaby ve diğ., 1999; Smaby ve Maddux, 2011; Zimmick, 1999). Bunlara ek olarak, grup lideri adaylarının bu eğitim yoluyla öğrendikleri grupla psikolojik danışma becerilerini gerçek danışmanlarla yürüttükleri grupla psikolojik danışma oturumlarına da aktararak, olumlu sonuçlar elde ettikleri görülmüştür (Downing, Smaby ve Maddux, 2001; Smaby ve Maddux, 2011).

Türkiye'de grupla çalışma yeterlikleri Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Lisans Programı'nda yer alan "Grupla Psikolojik Danışma" dersi ile kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu ders ile öğrencilere, grupla psikolojik danışmayla ilgili temel kavram ve ilkeler, grupla psikolojik danışma süreci, grupla psikolojik danışma beceri ve teknikleri grubun evreleri, farklı sorunlara ve yaş gruplarına yönelik gruplarla çalışma gibi teorik konularda bilgi kazandırma amaçlanmaktadır (Yükseköğretim Kurulu, 2007). Üniversiteden üniversiteye farklılık göstermekle birlikte, grup lideri adayları ancak yüksek lisans ve doktora eğitimleri sırasında gerçek üyelerden oluşan psikolojik danışma gruplarına süpervizyon altında liderlik etme imkânı bulmaktadırlar. Oysaki Türkiye'de psikolojik danışman olarak çalışabilmek için lisans eğitimi tamamlamak yeterlidir. Bu nedenle, diğer tüm yeterlik alanları gibi grupla çalışma yeterliğinin de lisans eğitimi sırasında psikolojik danışman adaylarına kazandırılması önem kazanmaktadır.

Özetle, grupla psikolojik danışma becerileri etkili grupla psikolojik danışma yardımı sunabilmenin önemli faktörlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu becerileri grup lideri adaylarına kazandırmaya yönelik Amerika Birleşik Devletleri'nde çok sayıda grupla psikolojik danışma eğitimi programı bulunmakla birlikte, Türkiye'de söz konusu eğitim programlarının çok sınırlı olduğu bilinmektedir. Bu bilgiler ışığında, Türkiye'de grupla psikolojik danışma yeterliklerini kazandırmaya yönelik yeni eğitim programlarının

geliştirilmesine ve uyarlanmasına ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir. Bu ihtiyacın karşılanmasına katkı sağlamak amacıyla bu araştırmanın yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Bu çalışmada ilk olarak BDGPDE'nin grup lideri adaylarının grupla psikolojik danışma becerilerini kullanma sıklıklarına ve bu becerileri kullanmadaki etkililik düzeylerine etkisini incelemek amaçlanmıştır. Araştırmanın bir diğer amacı da grup lideri adaylarının BDGPDE'ye ilişkin görüşlerinin incelenmesidir.

2. YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışmada karma araştırma desenlerinden ardışık açıklayıcı desen kullanılmıştır. Karma yapı, araştırma sürecinde nitel ve nicel verilerin bir arada kullanıldığı bir yapıdır (Creswell, 2003). Araştırmanın ilk aşamasında, BDGPDE'nin, grup lideri adaylarının grupla psikolojik danışma becerilerini kullanma sıklıklarına ve bu becerileri kullanmadaki etkililik düzeylerine etkisi deneysel desenlerden “ön-test son test kontrol gruplu desen” kullanılarak test edilmiştir. Araştırmanın ikinci aşamasında, grup lideri adaylarının söz konusu eğitime ilişkin görüşleri odak grup görüşmesi yapılarak alınmış ve nitel veri seti elde edilmiştir. Son aşamada ise, elde edilen nicel ve nitel veriler bütünleştirilerek bir arada yorumlanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın nicel verilerinin elde edildiği çalışma grubu, 2013-2014 öğretim yılı güz yarıyılında Türkiye'nin batısındaki bir devlet üniversitenin Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (RPD) lisans programında eğitim gören ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan 41 dördüncü sınıf öğrencisinden oluşmaktadır. Bu öğrencilerden “Grupla Psikolojik Danışma Beceri ve Teknikleri” seçmeli dersini alan 27 dördüncü sınıf öğrencisi (19 kadın 8 erkek) herhangi bir koşul olmaksızın seçkisiz olarak deney ve karşılaştırma gruplarına atanmıştır. Araştırmanın kontrol grubu ise, “Grupla Psikolojik Danışma” dersini başarıyla tamamlamış ve grupla psikolojik danışma ile ilgili başka herhangi bir ders almamış olan 14 (9 kadın 5 erkek) dördüncü sınıf öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırmanın nitel verilerinin toplandığı çalışma grubu ise BDGPDE almış 6 gönüllü öğrenciden oluşmuştur.

Veri Toplama Araçları

Grupla Psikolojik Danışma Becerileri Ölçeği (GPDBÖ). Grup lideri adaylarının sergiledikleri grupla psikolojik danışma becerilerini sınıflandırmak ve bu becerilerin kullanım sıklıklarını belirlemek için Smaby ve arkadaşları (1997; akt. Smaby ve diğ., 1999) tarafından geliştirilen ve araştırmacı tarafından Türkçe'ye uyarlanan GPDBÖ kullanılmıştır. GPDBÖ, grupla psikolojik danışma sürecinin keşif, içgörü ve eylem aşamaları kapsamında sınıflandırılan 18 grupla psikolojik danışma becerisinden oluşmaktadır. GPDBÖ'nin hakemler arası güvenilirlik düzeyinin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışma sonucunda, 78 grupla psikolojik danışma oturumunu izleyen üç hakem arasındaki uyum oranlarının %70, %80 ve %92 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üç hakemin değerlendirmeleri üzerinden ayrı ayrı hesaplanan ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı ise sırasıyla, .9988, .9977 ve .9939 olarak bulunmuştur (1997; akt. Smaby ve diğ., 1999). GPDBÖ'nin Türkçe'ye uyarlama çalışması araştırmacı tarafından yapılmıştır. Uyarlama çalışması için öncelikle ölçeği geliştiren araştırmacılardan gerekli izinler alınmış ve daha sonra, GPDBÖ araştırmacı tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve oluşturulan Türkçe form psikolojik danışma ve rehberlik alanında en az doktora derecesine sahip ve İngilizce'ye hâkim beş uzmana verilerek çevirinin dil ve içerik bakımından uygunluğu kontrol edilmiştir. GPDBÖ'nin güvenilirlik çalışması kapsamında, yüksek lisans öğrencilerinin grupla psikolojik danışma oturumlarından alınan onar dakikalık dört görüntü kaydı üç hakem tarafından GPDBÖ'nin Türkçe formu aracılığı ile

değerlendirilmiştir. Örnek dört grupta psikolojik danışma oturumu kesiti için üç hakemin tutarlılığını gösteren Kappa katsayısı sırasıyla ortalama .74, .72, ve .72 olarak bulunmuştur.

Etkililik Değerlendirme Ölçeği (EDÖ). Araştırmada grup lideri adaylarının sergiledikleri grupta psikolojik danışma becerilerini kullanmadaki etkililik düzeylerini belirlemek için Elliott (1985) tarafından geliştirilip Denizli (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlanan EDÖ kullanılmıştır. EDÖ, psikolojik danışman tepkilerinin etkililiğini değerlendirmek üzere geliştirilmiş Likert tipi bir ölçektir. Bir psikolojik danışman tepkisi dokuz dereceli bir ölçek üzerinde değerlendirilmektedir. Ölçeğin dereceleri, (1) *son derece engelleyici*, (2) *oldukça engelleyici*, (3) *orta derecede engelleyici*, (4) *biraz engelleyici*, (5) *nötr*, (6) *biraz yardımcı*, (7) *orta derecede yardımcı*, (8) *oldukça yardımcı*, (9) *son derece yardımcı* şeklinde sıralanmaktadır. EDÖ Türkçe formunun güvenilirlik çalışması kapsamında, iki psikolojik danışma oturumu incelenerek, psikolojik danışma tepkileri üç hakem tarafından EDÖ Türkçe formu ile değerlendirilmiştir. Üç hakemin tutarlılık düzeyleri iki örnek için sırasıyla .72 ve .75 olarak bulunmuştur (Denizli, 2010). Bu araştırma kapsamında yürütülen güvenilirlik çalışması kapsamında on dakikalık dört grupta psikolojik danışma oturumu üç hakem tarafından incelenmiş ve üç hakemin tutarlılık katsayısı .70 olarak bulunmuştur.

Odak Grup Görüşme Formu. Grup lideri adaylarının aldıkları eğitime ilişkin görüşlerini almak amacıyla araştırmacı tarafından dört sorudan oluşan yarı yapılandırılmış bir Odak Grup Görüşme Formu hazırlanmıştır. Nitel araştırma alanında tecrübeli iki öğretim üyesinin forma ilişkin görüşleri alınarak geribildirimler doğrultusunda forma son hali verilmiştir.

İşlem

Bu araştırmanın deney grubunda uygulanan BDGPDE ve karşılaştırma grubunda uygulanan Yaşantıya Dayalı Grupla Psikolojik Danışma Eğitimi, araştırmanın yapıldığı 2013-2014 öğretim yılı güz yarıyılında RPD Lisans Programı'nda seçmeli ders olarak yer alan "Grupla Psikolojik Danışma Beceri ve Teknikleri" dersi kapsamında yürütülmüştür. İki grupta yürütülen eğitimler aynı öğretim elemanı tarafından, aynı gün içinde, aynı derslikte ve her hafta üç ders saati olarak gerçekleştirilmiştir. Kontrol grubuna ise herhangi bir işlem uygulanmamıştır.

Beceriye Dayalı Grupla Psikolojik Danışma Eğitimi. Deney grubunda yer alan grup lideri adaylarına BDGPDE (Smaby ve diğerleri, 1999) verilmiştir. Eğitim 12 hafta sürmüştür.

İlk derste grup lideri adaylarına BDGPDE'nin içeriği ve işleniş ile ilgili bilgi verilmiştir. BDGPDE'de yer alan aşama, süreç ve beceriler tanıtılmıştır. Daha sonra, öğrencilere eğitim kapsamında öğretilecek 18 becerinin sergilendiği 25 dakikalık grupla psikolojik danışma oturumunun görüntü kaydı izletilmiş ve kayıta sergilenen becerilerle ilgili soruları cevaplandırılmıştır. İlk dersi takip eden haftalarda, öncelikle o hafta ele alınacak aşamanın (sırasıyla keşif, içgörü, eylem) özellikleri, bu aşamada yer alan süreçler ve becerilerle ilgili bilgiler anlatım yöntemi ile sunulmuştur. Her aşamada yer alan altı beceriden her birinin tanımı, işlevleri, nasıl kullanıldığı ve bu becerileri kullanırken dikkat edilmesi gereken noktalar detaylı şekilde anlatılmıştır. Anlatımı izleyen aşamada, grup lideri adaylarına söz konusu aşamada yer alan altı grupta psikolojik danışma becerisinin sergilendiği 10 dakikalık eğitim filminin görüntü kaydı izletilmiştir ve filmde yer alan beceriler üzerine tartışılmıştır. O haftaki aşamaya ilişkin teorik bilgilerin sunulmasını izleyen haftada, grup lideri adaylarının, o aşamada yer alan altı beceriyi sergilemesi sağlanmıştır. Bu amaçla, her bir grup lideri adayından kendi sınıf arkadaşlarından oluşan gruba, beş dakika boyunca liderlik etmesi ve söz konusu aşamada yer alan altı beceriyi mümkün olduğunca sergilemesi istenmiştir. Grup üyesi olan öğrencilere ise grup yaşantısı süresince spontan olarak istedikleri konu veya konular ile ilgili paylaşımlarda bulunmaları söylenmiştir. Her grup lideri adayının performansı görüntülü

olarak kaydedilmiş ve bu görüntü kaydı sınıf ortamında yeniden izlenmiştir. Ardından, gruba liderlik yapan adaydan, bu aşamada yer alan becerilerin hangilerini etkili ya da hangilerini etkisiz kullandığını ifade etmesi istenmiştir. Daha sonra grup üyesi olan öğrenciler, grup liderine grupla psikolojik becerilerine ilişkin olarak geribildirim vermiştir. Bunu izleyen aşamada, gruba liderlik yapan adaya ders sorumlusu öğretim üyesi tarafından geribildirim verilmiştir. Geribildirim sürecinin ardından grup lideri adayının, kullanması gerekirken kullanmadığı veya etkisiz kullandığını düşündüğü becerileri yeniden sergilemesi istenmiş, zorlandığı noktalarda öğretim üyesi ipucu vererek söz konusu becerilerin etkili bir şekilde yeniden sergilenmesini sağlamıştır. Keşif, içgörü ve eylem aşamalarında yer alan tüm becerilerin ele alınmasını izleyen haftada, grup lideri adaylarının, eğitim modelinde yer alan 18 beceriyi bütünleştirerek bir arada kullanması istenmiş ve adayların diğer aşamalarda olduğu gibi geribildirim almaları sağlanmıştır.

Yaşantıya Dayalı Grupla Psikolojik Danışma Eğitimi: Karşılaştırma grubunda yer alan grup lideri adaylarına YDGPDE verilmiştir. Bu eğitim İç-grup Dış-grup Modeli (Aladağ, Kağnıcı, Cihangir Çankaya, Özeke Kocabaş ve Yaka, 2011) olarak da adlandırılmaktadır. 12-15 kişiden oluşan bu eğitim modelinde, eğitimi alan adaylar kendi içinde altı-yedi kişilik iki ayrı gruba bölünmüştür. Küçük gruplardan biri iç grup olarak grupla psikolojik danışma yaşantısı geçirmiş ve her hafta bir grup lideri adayı bu yaşantı grubuna liderlik etmiştir. Dış grupta yer alan üyeler ise öğretim elemanı ile birlikte bu yaşantıyı gözlemlemiştir. Yaşantı grubuna liderlik edecek grup lideri adayı liderlik uygulaması öncesinde ders sorumlusu öğretim üyesinden yürüteceği oturuma ilişkin süpervizyon almış ve ardından sınıf arkadaşlarından oluşan gruba liderlik etmiştir. Grup oturumunun sonlanmasının ardından öğretim üyesi ve dış grupta yer alan psikolojik danışman adayları gruba liderlik eden adaya geribildirim vermiştir. Eğitim 12 hafta sürmüştür. Bu eğitim modelinde “Grup Oturumuna Hazırlık Formu”, “Grup Lideri Adayını Değerlendirme Formu”, “Grup Oturumunu Değerlendirme Formu” ve “Grupla Psikolojik Danışma Oturumu Notları” gibi çeşitli formlar kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Ön-test ve son-test uygulamalarının gerçekleştirilmesi amacıyla beş standart danışandan oluşan bir psikolojik danışma grubu oluşturulmuştur. 2013-2014 öğretim yılı güz yarıyılında Üniversite Tiyatro Topluluğu'nda oyuncu olarak yer alan ve çeşitli lisans programlarında eğitim gören ikisi kadın, üçü erkek, toplam beş öğrenci araştırmada standart danışan/grup üyesi olarak yer almışlardır. Ön-testten önce standart danışanlara ilk araştırmacı tarafından BDGPDE ile ilgili üç saatlik bir eğitim verilmiş ve grupla psikolojik danışma sürecini gözlemlemelerini sağlamak amacıyla kısa eğitim filmleri izletilmiştir. Standart danışanların ön-test ve son-testte grupla psikolojik danışma sürecinde paylaşacakları ortak sorunun teması, “Üniversiteden mezun olmakla ilgili kaygılar” olarak belirlenmiştir. Grup üyesi olarak rol oynayacak her bir standart danışandan, belirlenen konu ile ilgili kendi deneyimlerini de kullanarak, her seferinde mümkün olduğunca aynı biçimde rol oynaması istenmiştir.

Deney, karşılaştırma ve kontrol gruplarında yer alan psikolojik danışman adayları ön-test ve son-test uygulamasında 10 dakikalık grupla psikolojik danışma oturumları yürütmüşler ve bu oturumlar kayda alınmıştır. Daha sonra kayıtlar ilk araştırmacı tarafından BDGPDE almış olan biri RPD alanında doktora derecesine sahip, diğer ikisi ise aynı alanda doktora eğitimine devam eden 3 hakem tarafından incelenmiş ve puanlanmıştır. Hakemlerin grupla psikolojik danışma becerilerini sınıflamadaki tutarlılıklarını gösteren Kappa katsayısı hakem çiftlerinin her biri için ön-testte .74, .74, .74, son-testte ise .73, .74 ve .74 bulunmuştur. Hakemlerin, grupla psikolojik danışma becerilerinin etkililik düzeylerini derecelendirirken

verdikleri puanlar için hesaplanan intraclass korelasyon katsayısı ise ön-test için .73; son-test için ise .66 bulunmuştur. Elde edilen Kappa ve intraclass katsayıları hakemler arasında istenen düzeyde bir tutarlılık olduğunu işaret etmektedir (Heppner, Wampold ve Kivlighan, 2008).

Grup liderleri adaylarının grupla psikolojik danışma becerileri düzeyleri açısından gruplar içinde ve gruplar arasında anlamlı düzeyde fark olup olmadığını, ayrıca zaman ve grup ortak etkisinin anlamlı olup olmadığını belirlemede karışık ölçümler için 2X3 faktörlü varyans analizi kullanılmıştır.

Odak grup görüşmesinden elde edilen nitel veriler nitel verilerin kodlanması, temalara ulaşma, veriyi örgütleme, bulguların yorumlanması ve raporlaştırılması olmak üzere dört temel aşamadan oluşan içerik analizi ile analiz edilmiştir (Bogdan ve Biklen, 1998). Nitel veri analizinin güvenilirliğinin artırılması amacıyla veri seti nitel araştırma konusunda bilgili ve tecrübeli iki öğretim üyesi tarafından kodlanmıştır. Daha sonra bu kodlamalar araştırmacının kodlamaları ile karşılaştırılmış ve söz konusu tema ve kodların benzer olduğu görülmüştür. Sonuç olarak araştırmanın nitel boyutunun kategori, ana tema, tema ve kodlarına ulaşılmıştır.

3. BULGULAR

Ön incelemelerde deney, karşılaştırma ve kontrol gruplarında yer alan grup lideri adaylarının ön-test ve son-test oturumlarında sergiledikleri grupla psikolojik danışma becerilerinin sıklıklarına ilişkin dağılım incelenmiş ve bazı grupla psikolojik danışma becerilerinin grup lideri adayları tarafından hiç kullanılmadığı, bazılarının ise sınırlı sayıda kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Varyans analizinin yapılabilmesi için gözlem sayısının 10'un altında olmaması önerildiğinden (Tabachnick ve Fidell, 1996), gözlem sayısı 10'un altında olan beceriler analize sokulmamıştır. Bu beceriler; "sözel takip", "kendini açma", "somut ve belirli ifadeler talep etme", "anlık olma", "bireyin genel problem durumunu, davranışlarını ve duygularını tanımlama", "yüzleştirme", "karara varma", "seçim yapma", "sonuçlar", "eylem konusunda uzlaşma", "belirlenen eylemleri yapmak için son tarih belirleme" ve "sonucu belirlemek için amaçları ve eylemleri gözden geçirme"dir.

Varyans analizine geçilmeden önce normal dağılım, varyansların homojenliği ve kovaryans matrislerinin eşitliği varsayımları test edilmiş ve karşılanmıştır.

Tablo 1. Grup Lideri Adaylarının Grupla Psikolojik Danışma Becerilerini Kullanma Sıklıklarına ve Etkililik Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Beden Dili							
Ön-test				Son-test			
Grup	n	\bar{X}	ss	n	\bar{X}	ss	F
Deney	14	6.02	0.71	14	7.05	0.88	3.687*
Karşılaştırma	13	6.08	0.97	13	6.62	1.08	
Kontrol	14	6.05	1.20	14	5.98	1.55	
Göz Teması							
Ön-test				Son-test			
Grup	n	\bar{X}	ss	n	\bar{X}	ss	F
Deney	14	6.05	0.78	14	7.07	0.82	4.957*
Karşılaştırma	13	5.92	0.66	13	6.59	0.84	
Kontrol	14	6.17	0.87	14	6.00	1.27	
Açık Uçlu Soru Sorma (Sıklık)							
Ön-test				Son-test			
Grup	n	\bar{X}	ss	n	\bar{X}	ss	F
Deney	13	3.85	2.03	14	5.85	1.95	.791
Karşılaştırma	12	4.08	1.97	13	4.92	1.31	
Kontrol	14	3.57	1.55	14	5.28	2.05	
Açık Uçlu Soru Sorma (Etkililik)							
Ön-test				Son-test			
Grup	n	\bar{X}	ss	n	\bar{X}	ss	F
Deney	13	6.10	0.58	13	6.20	0.43	1.798
Karşılaştırma	12	5.94	0.39	12	6.08	0.24	
Kontrol	14	6.13	0.52	14	5.86	0.53	
Kapalı Uçlu Soru Sorma (Sıklık)							
Ön-test				Son-test			
Grup	n	\bar{X}	ss	n	\bar{X}	ss	F
Deney	14	5.71	2.58	14	4.28	2.16	.018
Karşılaştırma	12	4.83	2.17	12	3.58	2.23	
Kontrol	13	5.77	2.80	13	4.54	2.76	
Kapalı Uçlu Soru Sorma (Etkililik)							
Ön-test				Son-test			
Grup	n	\bar{X}	ss	n	\bar{X}	ss	F
Deney	14	5.09	0.56	14	5.34	0.57	3.817*
Karşılaştırma	12	5.05	0.61	12	5.34	0.55	
Kontrol	13	5.15	0.77	13	4.82	0.63	
İçerik Yansıtma (Sıklık)							
Ön-test				Son-test			
Grup	n	\bar{X}	ss	n	\bar{X}	ss	F
Deney	13	3.38	1.71	13	3.77	1.64	.367
Karşılaştırma	10	2.90	0.88	10	4.10	1.19	
Kontrol	12	4.00	2.02	12	4.42	2.71	
İçerik Yansıtma (Etkililik)							
Ön-test				Son-test			
Grup	n	\bar{X}	ss	n	\bar{X}	ss	F
Deney	13	5.77	0.57	13	6.08	0.39	2.474
Karşılaştırma	10	5.91	0.79	10	6.00	0.43	
Kontrol	12	6.02	0.78	12	5.65	0.62	

Özetleme (Sıklık)							
Grup	n	Ön-test		Son-test		F	
		\bar{X}	ss	n	\bar{X}		
Deney	12	2.17	1.27	12	3.17	1.40	
Karşılaştırma	12	2.25	1.71	12	2.00	0.85	1.378
Kontrol	10	1.80	1.03	10	2.00	1.15	
Özetleme (Etkililik)							
Grup	n	Ön-test		Son-test		F	
		\bar{X}	ss	n	\bar{X}		
Deney	12	5.62	0.71	12	5.92	0.55	
Karşılaştırma	12	5.55	0.88	12	6.07	0.43	2.330
Kontrol	10	6.34	0.82	10	6.03	0.55	
Duygu Yansıtma (Sıklık)							
Grup	n	Ön-test		Son-test		F	
		\bar{X}	ss	n	\bar{X}		
Deney	8	2.63	1.18	8	3.00	1.51	
Karşılaştırma	9	2.11	0.78	9	2.88	1.16	.149
Kontrol	9	1.77	0.83	9	2.33	1.22	
Duygu Yansıtma (Etkililik)							
Grup	n	Ön-test		Son-test		F	
		\bar{X}	ss	n	\bar{X}		
Deney	8	6.32	0.62	8	6.35	0.85	
Karşılaştırma	9	6.36	0.87	9	6.47	0.46	.454
Kontrol	9	6.38	0.86	9	6.07	0.59	

Tablo 1’de görüldüğü gibi göz teması becerisine ilişkin varyans analizi sonucunda ölçüm temel etkisinin $F(1,38) = 10.058$, $p < .05$, kısmi = .209 istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olduğu, grup temel etkisinin ise $F(2,38) = 1.504$, $p > .05$ istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde olmadığı bulunmuştur. Ölçüm ve grup ortak etkisinin ise $F(2,38) = 4.957$, $p < .05$, kısmi = .207 istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olduğu bulunmuştur. Göz teması becerisinin etkililiğine ilişkin farkın kaynağını bulmak amacıyla Bonferroni testi kullanılmıştır. Bonferroni testi sonuçları, deney grubunda bulunan grup lideri adaylarının ön-test ve son-test puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı düzeyde olduğunu ($q = 1.024$; $p < .05$) göstermektedir. Ayrıca, karşılaştırma grubunda bulunan grup lideri adaylarının ön-test ve son-test puan ortalamaları arasındaki farkın da anlamlı düzeyde olduğu ($q = .667$; $p < .05$) görülmektedir. Kontrol grubunda bulunan grup lideri adaylarının ön-test ve son-test puan ortalamaları arasındaki farkın ise anlamlı olmadığı ($q = -166$; $p > .05$) sonucuna ulaşılmıştır.

Beden dili becerisine ilişkin yapılan varyans analizi sonucunda ölçüm temel etkisinin $F(1,38) = 8.861$, $p < .05$, kısmi = .189 istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olduğu, grup temel etkisinin ise $F(2,38) = 1.058$, $p > .05$ istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde olmadığı bulunmuştur. Ölçüm ve grup ortak etkisinin ise $F(2,38) = 3.687$, $p < .05$, kısmi = .163 istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olduğu bulunmuştur. Beden dili becerisinin etkililiğine ilişkin farkın kaynağını bulmak amacıyla Bonferroni testi kullanılmıştır. Bonferroni testi sonuçları, deney grubunda bulunan grup lideri adaylarının ön-test ve son-test puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı düzeyde olduğunu ($q = 1.023$; $p < .05$) göstermektedir. Ayrıca, karşılaştırma grubunda bulunan grup lideri adaylarının ön-test ve son-test puan ortalamaları arasındaki farkın ($q = .667$; $p < .05$) ve kontrol grubunda bulunan grup lideri adaylarının ön-test ve son-test puan ortalamaları arasındaki farkın ($q = -166$; $p > .05$) anlamlı düzeyde olmadığı bulunmuştur.

Tablo 1’de görüldüğü gibi varyans analizinin sonuçları deney grubunda yer alan grup lideri adaylarının açık uçlu soru sorma, kapalı uçlu soru sorma, içerik yansıtma, özetleme ve

duygu yansıtma becerilerini kullanma sıklıkları ve bu becerileri kullanmadaki etkililik düzeylerinde karşılaştırma ve kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde bir artış olmadığını ortaya koymuştur.

Grup Lideri Adaylarının BDGPDE'ye İlişkin Görüşleri

Grup lideri adaylarının aldıkları eğitime ilişkin görüşleri “Katki”, “Öğretim Yöntemleri” ve “Öneriler” olmak üzere üç kategoride toplanmıştır. Temalar ve kodlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. *Beceriye Dayalı Grupla Psikolojik Danışma Eğitimi'ne İlişkin Kategori, Tema ve Kod İlişkisi*

Kategori, Tema ve Kodlar	n
1. KATKI	
1.1. Grupla Psikolojik Danışma Becerileri	
1.1.1. Öğrenme	5
1.1.2. Pekiştirme	2
1.1.3. Uygulama	3
1.1.4. Öğrenmenin Aktarımı	2
1.2. Kişisel Kazanımlar	
1.2.1. Öz-Yeterlik	5
1.2.2. Olumlu Duygular Geliştirme	5
1.3. Mesleki Kazanımlar	
1.3.1. Olumlu Tutum Geliştirme	2
1.3.2. Mesleki Sorumluluk	2
2. ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ	
2.1. Etkililik	
2.1.1. Anlatım	3
2.1.2. Ders Notları	2
2.1.3. Eğitim Videoları	1
2.1.4. Grup Liderliği Yapma	3
2.1.5. Kendi Grup Liderliğinin Video Kaydını İzleme	3
2.1.6. Öz-değerlendirme	1
2.1.7. Akran Geribildirim	2
2.1.8. Süpervizör Geribildirim	3
2.1.9. Yeniden Canlandırma	2
2.1.10. Diğer Grup Liderlerini Gözleme	4
2.2. Sorunlar	
2.2.1. Grup Liderliği Yapma	3
3. ÖNERİLER	
3.1. Uygulama Şekli	5
3.2. Uygulama Süresi	1
3.3. Kişi Sayısı	2
3.4. Uygulama Ortamı	1

Katki

Katki teması incelendiğinde, BDGPDE'nin grup lideri adaylarına olan katkısının grupla psikolojik danışma becerileri, kişisel kazanımlar ve mesleki kazanımlar olmak üzere üç tema altında yer aldığı görülmüştür. *Grupla psikolojik danışma teması* kapsamında, grup lideri adayları BDGPDE'nin grupla psikolojik danışma becerilerini öğrenme (n = 5), pekiştirme (n

= 2), uygulama (n = 3) ve öğrendiklerini aktarma (n = 2) konusunda kendilerine katkı sağladığını belirtmişlerdir. Grup lideri adayları aldıkları eğitimin gruba özgü psikolojik danışma becerilerini, grup yaşantısını, grup sürecini ve süreçte yaşanabilecek zorluklarla baş etmeyi öğrenmelerine katkı sağladığını belirtmişlerdir. Bir grup lideri adayı aldığı eğitimin grupla psikolojik danışma becerilerini öğrenme konusundaki katkısını şu şekilde dile getirmiştir:

“Duruşumuzun bile ben değiştiğini düşünüyorum çünkü bütün gruba hâkim olmak için böyle daha farklı, öne eğilir tarzda mesela. Ben duruş konusunda çok sıkıntı çekiyordum, bir de sesimi ayarlama konusunda hani bütün gruba kendimi duyurma konusunda. İlk haftayla son hafta arasından çok büyük bir fark olduğunu düşünüyorum.” [GL6]

Alınan eğitimlerin grup lideri adaylarına *kişisel kazanımlarının* neler olduğu incelendiğinde, grup lideri adayları, aldıkları eğitimin *öz-yeterlik* (n = 5) ve *olumlu duygular geliştirme* (n = 5) yönünde kendilerine katkı sağladığını ifade etmiştir. Eğitimin başında ilk kez grup liderliği yapmanın verdiği kaygı ve gerginlik duygularının süreçte yerini rahatlığa bıraktığını ifade grup lideri adayları, aldıkları eğitimin *öz-yeterliklerinin* artması anlamında kendilerine kişisel bir katkı sağladığını dile getirmişlerdir. Bir grup lideri adayı ise *öz-yeterlik* konusundaki görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

“Bu konuda kendimi daha güvenli hissediyorum. Şu an için eğer baştaki ile şimdikini karşılaştırırsam şimdi bir grup yönetsem daha etkili olabileceğimi çok rahat düşünebiliyorum.” [GL3]

Grup lideri adayları eğitimin olumlu *tutum geliştirme* (n = 2) ve *mesleki sorumluluk* (n = 2) olmak üzere iki temel *mesleki kazanım* elde etmelerini sağladığını belirtmişlerdir. Olumlu tutum geliştirme teması kapsamında adayların grup sürecine inanma ve grup lideri olmaya isteklilik gibi tutumlar geliştirdikleri görülmüştür. Bir grup lideri adayı grupla psikolojik danışmaya ilişkin geliştirdiği olumlu tutumu şu şekilde dile getirmiştir:

“Grupla psikolojik danışma benim aklımdan geçmiyordu geçen sene almış olduğumuz ders sonrasında. Şu an düşünüyorum da bana en büyük katkısı sanırım atandığım yerde ya da meslek yaşamıma başladığım yerde öncelikle bunu kullanmak istiyorum. Gerçekten grup etkileşimini etkili buluyorum ben hani yaşantı da geçirdik sonuçta. Bireyle psikolojik danışmanın yanı sıra, grupla psikolojik danışmanın da etkili olduğunu düşünmeye başladım ben bu dersten sonra. Beceri eğitimi elbette hepimize bir şeyler kattı ama bunu ileride uygulamak istiyorum hani bunu bana kattı.” [GL3]

Buna ek olarak, grup liderliği alanında uzmanlaşma ve grupla psikolojik danışma yardımını meslek yaşamında etkili bir şekilde sunma gibi psikolojik danışman adaylarının mesleki sorumluluk taşımalarına da katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretim Yöntemleri

Grup lideri eğitiminde kullanılan öğretim yöntemlerine ilişkin görüşlerin *etkililik* ve *sorunlar* olmak üzere iki tema altında yer aldığı görülmüştür. *Anlatım* (n = 3), *ders notları* (n = 2), *eğitim videoları* (n = 1), *grup liderliği yapma* (n = 3), *kendi grup liderliği video kaydını izleme* (n = 3), *öz-değerlendirme* (n = 1), *akran geribildirimi* (n = 2), *süpervizör geribildirimi* (n = 3), *yeniden canlandırma* (n = 2) ve *diğer grup liderlerini gözlemleme* (n = 4) etkili bulunan öğretim yöntemleridir. Diğer grup liderlerini gözlemlemenin, adayların en etkili bulduğu öğretim yöntemi olduğu görülmektedir. Bu öğretim yöntemi farklı liderlik tarzlarını görme ve örnek alma gibi imkânlar sağlaması bakımından grup lideri adayları tarafından etkili bulunmuştur. Bir grup lideri adayı görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Ben şey söyleyebilirim hani aynı ders içinde birkaç kişi, birden fazla kişi liderlik yaptığı için mesela becerileri mesela ben kullanıyorum ama diğerleri nasıl kullanıyor bunları da gördüm, farklı tarzları görmüş oldum yani.” [GL4]

Grup lideri adaylarının sorunlar teması altında yer alan görüşleri incelendiğinde, adayların yalnızca *grup liderliği yapma* ($n = 3$) ile ilgili sorunlar ifade ettikleri görülmüştür. Grup lideri adayları, grup liderinin becerileri sergileyebilmesini sağlamak için grubun doğallıktan uzaklaştığını, liderlere ayrılan uygulama süresinin yetersiz olduğunu ve liderlik yaparken diğer grup lideri adayları tarafından izlenmenin kaygı yarattığını dile getirmişlerdir. Bir grup lideri adayı bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Özellikle eylem aşamasından sonrasında hani biraz da grup içerisinde senaryoya bağlı kalmak, hani altı dakika ve beceriyi kullanmak zorundasın. Hani ortada bir durum yok ve spontane gelişmeyecek bir durum bu. Bunu uygularken becerileri uygulamaya çalışırken ben doğallıktan çok çok uzaklaştığımızı düşünüyorum.” [GL3]

Öneriler

Grup lideri adayları eğitim modelinin *uygulama şekline* ($n = 5$), *uygulama süresine* ($n = 3$), *eğitimi alan kişi sayısına* ($n = 3$) ve *eğitimin uygulama ortamına* ($n = 1$) ilişkin önerilerde bulunmuşlardır. Grup lideri adayları eğitim modelinin uygulama şekline ilişkin liderler grubu yönettikten sonra geribildirim aşamasına geçilmesi, grupta gerçek grup üyelerinin yer alması, senaryoların kullanılması ve süpervizörün model olması önerilerinde bulunmuşlardır. Uygulama süresine ilişkin ise uygulama süresinin daha uzun olması önerisinde bulunulmuştur. Bir grup lideri adayı önerisini şu şekilde dile getirmiştir:

“Bize ayrılan uygulama süresinin kısalığı da mesela o video çekimleri hani altı dakika yerine 15 dakika olsaydı biz daha doğal bir şekilde becerileri sergileyebilirdik belki sıkıştırmak zorunda kalmazdık.” [GL4]

Bunlara ek olarak grup lideri adayları eğitimi alan kişi sayısının daha az olmasını ve eğitim için psikolojik danışma birimine ait bir grupla psikolojik danışma odasının kullanılmasını önermişlerdir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın bulguları, Beceriye Dayalı Grupla Psikolojik Danışma Eğitimi'nin grup lideri adaylarının “beden dili” becerisini kullanmadaki etkililik düzeylerini Yaşantıya Dayalı Grupla Psikolojik Danışma Eğitimi ve kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde arttırdığını; göz teması becerisini kullanmadaki etkililik düzeylerini ise kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde arttırdığını ortaya koymuştur. Bu bulgu Smaby ve arkadaşları (1999) tarafından yapılan araştırma bulgularıyla paralellik göstermektedir. Smaby ve arkadaşları (1999), BDGPDE'nin grup lideri adaylarının grupla psikolojik danışma becerilerine etkisini inceledikleri araştırmada, bu eğitimi alan grup lideri adaylarının göz teması ve beden dili becerilerini de kapsayan keşif aşaması becerilerinin geleneksel grup liderliği eğitimi alan grup lideri adaylarına göre anlamlı düzeyde geliştiğini ortaya koymuştur. Öte yandan, Downing ve arkadaşları (2001) tarafından yürütülen araştırmanın bulguları ise araştırmanın beden dili becerisi ile ilgili bulgusunu desteklerken, göz teması becerisine ilişkin bulgusunu desteklememektedir. Araştırmanın bulguları, BDGPDE'nin grup lideri adaylarının beden dili becerisini kullanmadaki etkililiğini arttırdığını ancak göz teması becerisini kullanma düzeylerinde bir değişikliğe yol açmadığını göstermiştir.

Göz teması ve beden dili sözel olmayan temel düzey beceriler olması bakımından diğer becerilerden ayrılmaktadır (Smaby ve Maddux, 2011). Bu becerilerin diğer becerilere

kıyasla psikolojik danışman adayları tarafından daha kolay bulunması ve bilişsel bir çaba gerektirmemesi deney grubunun bu becerileri daha etkili kullanmayı öğrenmelerini sağlamış olabilir. Buna ek olarak, deney grubunda yer alan grup lideri adaylarının bu iki becerideki etkililik düzeylerinin artmasının, aldıkları eğitimin özelliklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Deney grubu eğitim kapsamında, öncelikle bu becerilere ilişkin teorik bilgileri edinmiş, ardından izledikleri video aracılığı ile bu becerilerin örnek kullanımlarını gözlemlemiştir. Daha sonra, becerileri sınıf ortamında sergilemiş ve kendi performansının görüntü kaydını izlemiştir. Grup lideri adaylarının sözel olmayan göz teması ve beden dili becerilerini sergiledikleri görüntü kayıtlarını izlemelerinin bu becerileri nasıl kullandıklarına ilişkin farkındalık kazanmalarına ve eksik yönlerini geliştirmelerine etkisi olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın nitel bulguları da bu görüşleri destekler niteliktedir. BDGPDE alan grup lideri adayları uygulama öncesi grupla psikolojik danışma becerilerinin sergilendiği videoyu izlemenin becerileri nasıl uygulayacakları konusunda örnek teşkil ettiğini ve becerileri aktif bir şekilde uygulamanın becerileri öğrenmelerini ve pekiştirmelerini kolaylaştırdığını dile getirmişlerdir. YDGPDE alan grup lideri adaylarının göz teması becerisi kullanmada gelişme kat etmesinde ise, akran ve süpervizör geribildirimlerinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Bu araştırmanın bir diğer bulgusu, BDGPDE'nin grup lideri adaylarının açık uçlu soru sorma, kapalı uçlu soru sorma, içerik yansıtma ve özetleme becerilerini kullanma sıklıklarının ve bu becerileri kullanmadaki etkililik düzeylerini anlamlı olarak arttırmadığıdır. Downing ve arkadaşlarının (2001) yaptığı araştırmanın sonuçları, BDGPDE'nin grup lideri adaylarının özetleme becerisini kullanma sıklıklarının anlamlı düzeyde arttırmadığına ilişkin bulguyu desteklerken; grup lideri adaylarının diğer becerilerini kullanma sıklıklarında anlamlı bir artışı ortaya koyması bakımından bu araştırmanın sonuçları ile çelişmektedir. Araştırma bulgularının farklılaşmasının nedenlerinden birinin söz konusu eğitimin verildiği bazı koşullardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu çalışmada BDGPDE 14 grup lideri adayından oluşan bir gruba verilmiştir. Kişi sayısının fazla olması her bir grup lideri adayının uygulama yaptığı ve geribildirim aldığı sürenin kısalmasına neden olmuştur. Bu durumun ilk kez grup liderliğini deneyimleyen grup lideri adaylarının grupla psikolojik danışma becerilerinin gelişmesini olumsuz yönde etkilemiş olabileceği düşünülmektedir. Grup lideri adaylarının sorunlar teması altında yer alan görüşleri de bu düşünceleri destekler niteliktedir. Grup lideri adayları grup liderliği uygulamasına ayrılan süreyi yetersiz bulduklarını ve bu durumun sıkışıklık yarattığını ifade etmişlerdir.

Hill, Stahl ve Roffman (2007), ileri düzey psikolojik danışma becerilerinin öğretimine geçilmeden önce keşif aşaması becerilerinin öğretimine odaklanılması gerektiğini ve bu nedenle en az bir sementrin bu becerilere ayrılmasının uygun olacağını vurgulamıştır. Ayrıca bir becerinin etkili bir şekilde kullanılması ve otomatikleşmesi için becerinin sık sık ve uzun süre kullanılması gerektiği belirtilmiştir. Grup lideri adaylarının söz konusu becerileri otomatik şekilde kullanmalarını sağlayacak kadar uygulama imkânı bulamamış olmaları, bu becerilerin kullanılma sıklığında ve etkililiğinde değişim olmamasına neden olmuş olabilir.

Bu çalışmada BDGPDE alan grup lideri adaylarının aldıkları eğitime ilişkin görüşleri de incelenmiştir. Grup lideri adaylarının görüşleri incelendiğinde, öğrencilerin aldıkları eğitimden genel olarak memnun oldukları ve aldıkları eğitimi faydalı buldukları görülmüştür. Grup lideri adaylarının aldıkları eğitime ilişkin görüşleri "Katki", "Öğretim Yöntemleri" ve "Öneriler" olmak üzere üç tema altında değerlendirilmiştir.

Katki teması kapsamında, grup lideri adayları aldıkları eğitim sayesinde gruba özgü becerileri daha iyi öğrendiklerine vurgu yapmışlardır. Grupla psikolojik danışma yardımının kendine özgü bilgi ve beceriler gerektiren bir yeterli alanıdır ve birçok özelliği ile bireyle

psikolojik danışma yardımıyla farklılaşmaktadır (Chen ve Rybak, 2004; Yalom, 2005). Bu bağlamda, grupla psikolojik danışmaya özgü bilgi ve becerileri kapsayan sistematik grup liderliği eğitim programlarının Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık lisans programlarında yer almasının önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, BDGPDE alan grup lideri adayları eylem aşaması becerilerini daha iyi öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Eğitimde grubun her aşaması ayrı ayrı ele alındığından ve grup yaşantısı önceden belirlenen senaryolar aracılığı ile ilerlediğinden bu grupta yer alan lider adayları eylem aşaması becerilerini daha çok uygulama imkânı bulmuşlardır.

Alınan eğitimin grup lideri adaylarına kişisel katkılarının neler olduğu incelendiğinde, grup lideri adayları da eğitimin başında ilk kez grup liderliği yapmanın verdiği kaygı ve gerginlik duygularının süreçte yerini rahatlığa bıraktığını ifade etmişlerdir. Alanyazın incelendiğinde Benzer olarak, Aladağ ve arkadaşları (2011) tarafından yapılan nitel araştırmanın bulguları da grup lideri adaylarının grup uygulaması sırasında üstlendikleri rollerle ilgili kaygı yaşadıklarını ancak süreç içinde bu kaygının yerini rahatlamaya bıraktığını göstermiştir. Yine bir başka çalışmada, Christensen ve Kline (2000), grup lideri adaylarının özellikle eğitimin ilk aşamalarında akran ve süpervizörleri tarafından nasıl algılanacaklarına ilişkin kaygı yaşadıklarını bulmuşlardır. Bu bulgulardan hareketle, deneyimsiz psikolojik danışmanların bu süreçte kaygı yaşamalarının normal olduğu ve bu kaygıların süpervizör tarafından ele alınarak grup lideri adayının cesaretlendirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir (DeLucia-Waack ve Fauth, 2004).

Grup lideri adayları, aldıkları eğitimin öz-yeterliklerinin artması anlamında kendilerine kişisel bir katkı sağladığını dile getirmişlerdir. BDGPDE Bandura'nın (1982) öz-yeterlik kuramına dayanmaktadır. BDGPDE kapsamında her grup lideri adayının grup liderliğini deneyimlemesi tamamlanmış başarılı deneyimler, becerilerin sergilendiği videoyu ve diğer grup lideri adaylarının performanslarını gözlemlemeleri ise dolaylı deneyimler olarak değerlendirilmektedir. Öğretim elemanından alınan geribildirimler sözel ikna kapsamında değerlendirilirken, grup lideri adaylarının performanslarına ilişkin kaygı duyarak beceriyi öğrenmeye odaklanmaları ise fizyolojik/duyuşsal durumlara örnektir. Öz-yeterliğin gelişmesinde etkili olan dört kaynağı içerdiği göz önünde bulundurulduğunda, BDGPDE'nin grup lideri adayları tarafından öz-yeterlik düzeylerini arttırmada etkili bulunması anlaşılır bir durumdur.

Alınan eğitimin grup lideri adaylarına mesleki açıdan katkıları incelendiğinde, grup lideri adaylarının grup sürecine inanma ve grup lideri olmaya isteklilik gibi olumlu tutumlar geliştirdikleri görülmüştür. Buna ek olarak, grup liderliği alanında uzmanlaşma ve grupla psikolojik danışma yardımını meslek yaşamında etkili bir şekilde sunma gibi mesleki sorumluluk taşımalarına da katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Psikolojik danışman adaylarının bireyle psikolojik danışma becerileri eğitimine ilişkin görüşlerini inceleyen bir çalışmanın bulguları da bu bulgu ile paralellik göstermektedir (Aladağ, Yaka ve Koç, 2014). Bu çalışmanın sonucunda, psikolojik danışman adaylarının aldıkları beceri eğitimi sonrasında psikolojik yardımın yararlı olacağına ilişkin inançlarının arttığı ve mesleki sorumluluk duygularının geliştiği görülmüştür. BDGPDE kapsamında yeni teorik bilgiler edinmenin, model alma yolu ile bu becerilerin kullanımını gözlemlemenin, öğrenilen becerileri denemenin, kendi grup liderliğini izlemenin ve detaylı geribildirim almanın grup lideri adaylarının mesleki kazanımlarını arttırdığı düşünülmektedir.

Öğretim yöntemleri teması altında yer alan etkililik teması incelendiğinde; grup liderliği yapma, akran geribildirimi ve süpervizör geribildirimi ve diğer grup liderlerini gözlemlemenin etkili bulunduğu görülmüştür. Alanyazın incelendiğinde, benzer olarak grup lideri adaylarının yaşantı odaklı grup liderliği eğitimi ile ilgili görüşlerinin incelendiği

araştırmada akran ve süpervizör geribildiriminin etkili bulunan öğretim yöntemleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Aladağ ve diğ., 2011). Yine grup liderliği eğitiminde en etkili öğretim yöntemlerinin neler olduğunu inceleyen bir diğer çalışmada Dies (1974), süpervizör geribildiriminin en yararlı bulunan öğretim yöntemlerinden biri olduğunu ortaya koymuştur (akt. Robison, Jones ve Berglund, 1996). Grup lideri adayları anlatım, ders notları, eğitim videoları, kendi grup liderliğinin video kaydını izleme, öz-değerlendirme ve yeniden canlandırma öğretim yöntemlerini etkili bulduklarını dile getirmiştir. Grup lideri adaylarının etkili bulunduğu öğretim yöntemlerinin Ohrt, Ener, Porter ve Young (2014) tarafından yapılan araştırmada elde edilen bulgularla paralellik gösterdiği görülmektedir. Bu araştırmada yukarıda sözü edilen öğretim yöntemlerinin yanında, grup liderliği uygulamalarının yer aldığı örnek videoları izlemenin ve didaktik bilgi almanın da etkili bulunan öğretim yöntemleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlgili alanyazın incelendiğinde, grup lideri adayları tarafından etkili bulunan öğretim yöntemlerinin, etkili bir grup liderliği eğitimi kapsamında yer alması istenen öğeler olduğu görülmektedir. Buna göre, iyi bir grup liderliği eğitim programı didaktik anlatım, grup sürecini gözlemlenme, grup üyesi olarak grup yaşantısından geçme ve süpervizyon eşliğinde grup liderliği yapma olmak üzere dört öğeyi içermelidir (Dies, 1980; akt. Riva ve Korinek, 2004; Toth ve Stockton, 1996).

Grup lideri adaylarının sorunlar teması altında yer alan görüşleri incelendiğinde, adayların grup liderliği sırasında akran ve süpervizör tarafından izleniyor olmaktan dolayı kaygılandıkları görülmüştür. Grup lideri adayları bu durumun grubu doğallıktan uzaklaştırdığını da belirtmişlerdir. İlk kez grup liderliği yapan adayların izlenmek ve değerlendirmekle ilgili kaygı yaşamalarının oldukça doğal olduğu düşünülmektedir. Nitekim Büyükgöze -Kavas (2011) tarafından yapılan araştırmanın sonucu da yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin % 41'inin liderlik yapmaktan dolayı heyecan ve kaygı yaşadıklarını ortaya koymuştur. Bir başka araştırmada, grup lideri adaylarının % 20'sinin eğitim sırasında öğretim üyesi tarafından değerlendirildikleri ve eleştirildikleri için, % 30'unun ise diğer diğer grup üyeleri tarafından eleştirildikleri için kaygılandıkları görülmüştür (Pierre, 2014).

Öneriler teması altında, grup lideri adaylarının aldıkları eğitime ilişkin önerilerinin neler olduğu incelenmiş, adayların eğitim grubunun gerçek üyelerden oluşmasını önerdikleri görülmüştür. Grup lideri adaylarının sorunlar teması altında belirttikleri gibi, sınıf arkadaşlarından oluşan bir grupta üye olarak yer almaları bazı sıkıntılara neden olabilmektedir. Bu önerinin grup lideri adayları tarafından yaşanan doğal tepkiler verememe, grup liderine yardımcı olma isteği ve etik sorunlar gibi sorunları ortadan kaldırmaya yönelik olduğu söylenebilir. Bu öneriye ek olarak, süpervizörün becerileri sergileyerek örnek olmasını, uygulama süresinin daha uzun olmasını, kişi sayısının daha az olmasını, senaryoların öğretim üyesi tarafından verilmesini ve tüm grup liderlik yaptıktan sonra geribildirim aşamasına geçilmesini önermişlerdir.

Sonuç olarak grupta çalışma yeterliklerinin kazandırılmasında başta BDGPDE olmak üzere farklı eğitim modellerinin etkililiğini inceleyen araştırmaların yapılmasına gereksinim olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmanın analog bir araştırma olması sebebiyle, ön-test ve son-test uygulamaları standart danışmanlardan oluşan bir grupta laboratuvar ortamında gerçekleştirilmiştir. Yapılacak benzer araştırmalarda, uygulama süresinin daha uzun tutulmasının grup lideri adaylarının daha fazla sayıda beceri sergilemesine olanak sağlayacağı düşünülmektedir. İleride yapılacak araştırmalarda söz konusu eğitimin grup liderleri adaylarının grupta psikolojik danışma becerilerine etkisinin daha detaylı incelenebilmesi için eğitimin farklı aşamalarında ara ölçümlerin yapılabileceği; günlük ve görüşme gibi nitel veri toplama araçları kullanılarak eğitim süresince de grup lideri adaylarının görüşlerinin alınabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aladağ, M., Kağnıcı, D. Y., Cihangir Çankaya, Z., Özeke Kocabaş, E. ve Yaka, B. (2011). Psikolojik danışman eğitiminde grupla çalışma yeterliğinin kazandırılması: Ege Üniversitesi örneği. *Ege Eğitim Dergisi*, 12(2), 22-43.
- Aladağ, M., Yaka, B. ve Koç, İ. (2014). Psikolojik danışma becerileri eğitimine ilişkin psikolojik danışman adaylarının görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(3), 859-886.
- Association for Specialists in Group Work (ASGW, 2000). *Professional standards for the training of group workers*. Alexandria VA: Author. www.asgw.org adresinden Kasım 2014'te elde edildi.
- Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 37(2), 122-147.
- Bogdan, R. C. ve Biklen, S. K. (1998). *Qualitative research in education: An introduction to theory and methods* (3.baskı). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Büyükgöze-Kavas, A. (2011). Bireysel ve grupla psikolojik danışma uygulamalarına yönelik bir değerlendirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 411-432.
- Chen, M. ve Rybak, C. J. (2004). *Group leadership skills: Interpersonal process in group counseling and therapy*. Belmont, CA: Brooks/Cole.
- Christensen, T. M. ve Kline, W. B. (2000). A qualitative investigation of the process of group supervision with group counselors. *The Journal for Specialists in Group Work*, 25(4), 376-393.
- Corey, G. ve Corey, M. S. (1997). *Groups: Process and practice* (5.Baskı). Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed method approaches*. Thousand Oaks: Sage.
- DeLucia-Waack, J. L. ve Fauth, J. (2004). Effective supervision of group leaders: Current theory, research and implications for practice. İçinde J. L. DeLucia-Waack, D. Gerrity ve C. Kalodner (Ed.). *Handbook of group counseling and psychotherapy*. (136-151). Thousand Oaks, California; Sage Publications.
- Denizli, S. (2010). *Danışanların algıladıkları terapötik çalışma ve oturum etkisi düzeylerinin bazı değişkenlere göre yordanması: Ege Üniversite Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Downing, T. K. E., Smaby, M. H., ve Maddux, C. D. (2001). A study of the transfer of group counseling skills from training to practice. *The Journal for Specialists in Group Work*, 26(2), 156-167.
- Elliott, R. (1985). Helpful and nonhelpful events in brief counseling interviews: An empirical taxonomy. *Journal of Counseling Psychology*, 32, 307-322.
- Hill, C. E., Stahl, J. ve Roffman, M. (2007). Training novice psychotherapists: Helping skills and beyond. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*. 44(4), 364-370.
- Harvill, R., Masson, R. L. ve Jacobs, E. E. (1983). Systematic group leader training: A skills development approach. *The Journal for Specialists in Group Work*, 8(4), 226-232.
- Heppner, P. P., Wampold, B. E. ve Kivlighan, D. M. (2008). *Research design in counseling* (3. Baskı). Belmont, CA: Thomson Brooks/Cole.

- Ivey, A. E., Pedersen, P. B. ve Ivey, M. B. (2001). *Intentional group counseling: A microskills approach*. Belmont, CA: Brooks/Cole.
- Johnson, D. W. ve Johnson, F. P. (2006). *Joining together* (9.baskı). Boston: Allyn & Bacon.
- Ohrt, J. H., Ener, E., Porter, J. ve Young, T. L. (2014). Group leader reflections on their training and experience: Implications for group counselor educators and supervisors. *The Journal for Specialists in Group Work*, 39(2), 95-124.
- Pearson, R. E. (1985). A group-based training format for basic skills of small-group leadership. *The Journal for Specialists in Group Work*, 10(3), 150-156.
- Pierre, B. K. (2014). Student attitudes and instructor participation in experiential groups. *The Journal for Specialists in Group Work*, 39(3), 194-211.
- Riva, M. T. ve Korinek, L. (2004). Teaching group work: Modeling group leader and member behaviors in the classroom to demonstrate group theory. *The Journal for Specialists in Group Work*, 29(1), 55-63.
- Riva, M. T., Wachtel, M. ve Lasky, G. (2004). Effective group leadership: Research and practice. İçinde J. DeLucia-Waack, D. Gerrity, C. Kalodner ve M. T. Riva (Ed.). *Handbook of Group Counseling and Psychotherapy*. (pp. 37-48). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Robison, F. F., Jones, E. N. ve Berglund, K. E. (1996). Research on the preparation of group counselors. *The Journal for Specialists in Group Work*, 21(3), 172-177.
- Romano, J. L. (1998). Simulated group counseling: An experiential training model for group work. *The Journal for Specialists in Group Work*, 23(2), 119-132.
- Romano, J. L. ve Sullivan, B. A. (2000). Simulated group counseling for group work training: A four-year research study of group development. *The Journal for Specialists in Group Work*, 25(4), 366-375.
- Smaby, M. H. ve Maddux, C. D. (2011). *Basic and advanced counseling skills: The Skilled Counselor Training Model*. Belmont, CA: Brooks/Cole.
- Smaby, M. H., Maddux, C. D., Torres-Rivera, E. ve Zimmick, R. (1999). A study of the effects of a skills-based versus a conventional group counseling training program. *The Journal for Specialists in Group Work*, 24(2), 152-163.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (1996). *Using multivariate statistics* (3.Baskı). New York: Harper Collins College Publishers.
- The Council for Accreditation of Counseling and Related Programs (CACREP, 2009). *2009 Standards*. <http://www.cacrep.org/2009Standards.html> adresinden Kasım 2014'te elde edildi.
- Tollerud, T. R., Holling, D. W. ve Dustin, D. (1992). A model for teaching in group leadership: The pre-group interview application. *The Journal for Specialists in Group Work*, 17(2), 96-104.
- Toth, P. L. ve Stockton, R. (1996). A skill-based approach to teaching group counseling interventions. *The Journal for Specialists in Group Work*, 21(2), 101-109.
- Trotzer, J. P. (2006). *The counselor and the group: Integrating theory, training, and practice* (4. baskı). New York: Taylor & Francis.

- Yükseköğretim Kurulu (2007). Eğitim fakültesi öğretmen yetiştirme lisans programları. Ankara.
- Yalom, I. D. (2005). *The theory and practice of group psychotherapy*. New York: Basic Books.
- Zimmick, R. (1999). *Basic and advanced group counseling skills as a core and theory based curriculum*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). University of Nevada: Reno.